
Pisomne kónčne pruwowanje w serbšćinje realnošulske wotzamknjenje

Powšitkowne pokiwy za džěło

Pisomne kónčne pruwowanje wobsteji z **dweju** džělow:

I. džěl – winowatosny džěl: zrozumjenje teksta

II. džěl – wólbny džěl: produkowanje teksta

Před planowanym džělowym časom steja Wam **20 minutow** k dispoziciji, zo byšće so z temami zeznajomić móht(a).

Wobdžělanje wobeju džělow je winowatosć.

Za wobjednanje wobeju džělow maće **240 minutow** časa.

Za **II. džěl** pisomneho kónčneho pruwowanja steja Wam **tři** temy na wuběr. Rozsudźće so za **jednu** temu a wobdžěłajće ju. Nadawki a wobjim nadawkow njejstej na to wusměrjenej, wjacore wólbne nadawki wobdžěłać. Jeli so wjace hač jedyn wólbny džěl wobdžěła, tak wobkedźbuje so při cyłkownym hódnoćenju džěła jeničće tón woleny nadawk, hdžež docpě so najwjace dypkow.

Při njedodžerženju wonkowneje formy smě so w I. džělu jedyn dypk wotčahnyć.

Jako **pomocne srědky** směće wužiwać w čišćanej formje:

- Prawopisny słownik (wudaće 2005/2014)
- Prawopisny słownik inkl. prawidła interpunkcije (1981)
- Němsko-hornjoserbski słownik (wudaće 1986)
- dwuzwjazkowy Němsko-hornjoserbski słownik (1989/1991)

Teksty njeslěduja w cyłku reformowanemu prawopisej, ale wotpowěduja žórłam, z kotrychž su wuwzate.

mjeno, předmjeno:		
I. džěl	docpěte dypki:..... / 20	
II. džěl	docpěte dypki:..... / 30	
	cyłkowna ličba dypkow: / 50	znamka:

I. džěl – winowatostny džěl: zrozumjenje teksta

Egoizm

Što wučinja egoizm? Rakuski hudźbnik Falco spěwaše k tutej temje jónu: „Čłowjek, kiž je mi najbliši, sym ja. Ja sym egoist!“

- 5 Z tym zwuraznja bytosć egoizma, swójske lěpšiny na kóšty druhich zwužiwać. Smy woprawdže wšitcy tajcy? Lědma. Bjez toho, zo jedyn na drugeho kedźbuje, by naša towaršnosć zwrěšćila. Njehladajo na to so husto praji, zo je egoizm w našej towaršnosći jara wulki. Nazhonjamy pak tež, zo čłowjekoj so za druhich zasadźuja, njekeďzbujó při tym na swójske žiwjenje abo z toho nastawace swójske njelěpšiny. Hodźi so to hromadže?

Smy wšitcy egoisća?

- 10 Hižo wulcy filozofjo twjerdźachu, zo je čłowjek egoistiski samotar. Arthur Schopenhauer abo Friedrich Nietzsche mjenještaj, zo je čłowjek jenož kulturelnych přičinow dla w zhromadnosći žiwy. Mjeztym je wědomostnje dopokazane, zo tomu tak njeje. Džensa wěmy, zo je to čłowjeska potřebnosć w zhromadženstwje žiwy być. A hišće wjace: za dušu jednotliwca je samo škódné, hdyž je předołho sam.

- 15 W džewjećdzesatych lětach wuzběhowaše so hišće „individualizm“. Kóždy njech so wunjedri a swójske ego zesylni. To je najwěšćiši puć w našej towaršnosći přežiwić. Nimale kaž nowa nabožina wuchwalowaše so egoizm. Ale poprawom hižo ze spočatka čłowjeskich stawiznow wěmy, zo njemóže jednotliwec bjez črjódy přežiwić. Hižo tehdy njemóžeše jednotliwec sam na hońtwu hić. Wuhlad na bohaty popad bě w skupinje prawdžepodobnje wo
- 20 wjele wjetši. W tutym času wuwi so zamóžnosć ke kooperaciji. Tež pomocliwosć a zwólniwosć, někomu něšto k woli sćinić, so wudani, na přikład při hladanju a kubljanju dorosta. Tak nastaj fungowaca syć počahow.

- Mjezsobne počahi pak maja so hajić. Předewšěm je wažne, zo mjezsobu zdwórliwje wobchadzamy. To je garant za skrucěnu zhromadnosć. Za to služa prawidła, što směš a što njesměš. Ale štó postaja, što je prawe a što je wopacne? Wo tym diskutuja filozofjo hižo jara dołho. Dorskónčneje wotmołwy na to njeje.

- Eksistuje fenomen, kotrehož dla směmy na tym dwělować, zo smy wšitcy egoisća. Tutón mjenujemy altruizm. Při tym podrjaduje jednotliwec swójske derjeměće derjeměću zhromadnosće a to samo ze swobodneje wole. Mjeztym je dopokazane, zo altruizm docyła nješkodźi. Dobry skutk tyje zdobom swójskej strowoće. A tón, kotryž druhim pomha, nadžěla sej dobre mjeno a w towaršnosći sej jeho waža. Wobsteji pak strach, zo so jednotliwec dołhodobnje znjewužiwa a swójske zajimy zanjecha.

- Egoizm pak je hač do wěsteje měry tež strowy. Krute zhromadženstwo trjeba woboje: egoizm a altruizm. Ale wjele ludźi našeje towaršnosće mysli jenož na swójske derjeměće a honi jenož
- 35 za wuspěchom a bohatstwom, njehladajo na derjeměće druhich. Tući su zwjetša wuznamni, móćni a idol za druhich – za młodych, naiwnych a mało sebjewědomych ludźi.

Tola je wuspěch runohódný zbožu a spokojnosći čłowjeka? Dyrbiš so tohodla jenož wo swójske derjeměće starać a nic tak jara wo druhich?

- Psychologiske studije pak dopokazuja: Woboje je wažne, dokelž stej woprawdźite zbožo a spokojnosć wusko zwjazanej z njesebičnosću a starosću wo druhich. Štóz so sam wo sebjě stara, tomu so derje wjedže. Štóz so tež wo druhich stara, tomu so hišće lěpje dže. Njesebičnosć samo žiwjenje podlěšuje, dokelž tón, kotryž pomha a druhim wjele da, zřědka pod depresijemi ćerpi a je cyłkownje strowši hač egoist.

Pomhamy pak druhim jenož, zo bychmy so lěpje čuli? Wědomostnicy sej njemysla, zo druhim jenož pomhamy, zo bychmy z toho wosobinske lěpšiny měli. To je “tón druhí”, kotryž nad swójskimi zajimami steji. Příkladny za to mamy w našej towaršnosći dosć: Damy přepitk w hosćencu, tež, hdyž tam ženje wjace njepríindžemy. Hdyž su něhdže na swěće přirodne katastrofy z hoberskimi škodami a woporami, darujemy wulkomyslne, zo bychmy pomhali. Typiski příklad za altruistiske zadžerženje je čestnohamtski angažement w towarstwach a socialnych zarjadniščach, hačrunjež to nam žadyn materielný dobytk njepríinješl. Nawopak: woprujemy džěl našeho wobsydstwa a swobodneho časa, kotrež stej nam poprawom najdrohotnišej. Ale tohodla pak ma to za nas wysoku hódnotu. Nabywamy na nahladosći, hdyž so za drugeho zasadžimy. Ludžom, wo kotrychž wěmy, zo su kooperatiwni, so w towaršnosći bóle dowěrja.

Hač pomhamy abo nic, to rozsudži naš instinkt. Čłowjek je socialne stworjenje. Jeho mozy su na to wusměrjene, pomocliwy a wulkomyslne być. W běhu ewolucije rozkčěchu zhromadženstwa, w kotrychž sej jednotliwcy mjezsobu pomhachu a so jedyn wo drugeho starosćeše. Towaršnosće, w kotrychž so přewjele čłowjekow jenož wo sebje starachu a druhich za swójske zajimy znjewužiwachu, wotemřechu.

Čłowjek pak njeje jenički žiwoch, kotryž swójske zajimy za druhich do pozadka staji. Tež zwěrjata zasadžuju swoje žiwjenje za swójbnych. Nječinja to za stopnjowanje swójskeje nahladnosće, ale činja to za wobstaće rodžiny. Elefanty zepěraja a njesu zranjenych ze swojeje črjody na svojich bodžakach. Džělačerki w kołcu pčołkow njedóstanu žadyn dorost, dokelž staraja so wo lehnidło matki a wojuja přeciwo zadobywarjam. Sewjerno-ameriski suslik, wosebita družina wjewjerčkow, zasadžuje samo swoje žiwjenje, zo by přiwuznych před njeprěcelemi warnował. Štož na přeni napohlad džiwne skutkuje, zaruči suslikam swójske namřete kajkosće dale dać. Jeli so suslik, kotryž so za svojich swójbnych wopruje, swoje žiwjenje přisadži, móže znajmjeńša dwěmaj swójbnyjmaj žiwjenje wuchować a tak so jeho geny dale zdžědža. Hdyž pak so wo přiwuznych njejedna, potom so žadyn warnowacy wukřik njeda.

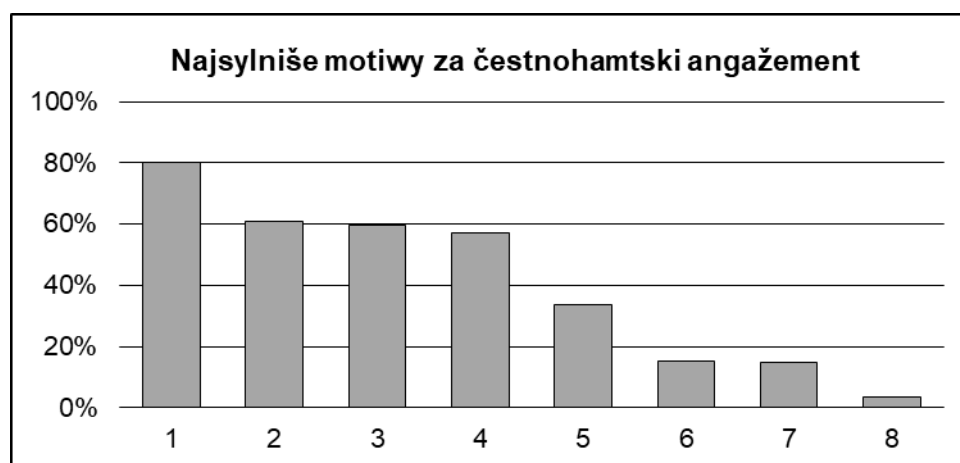
Zwisuje - li altruizm pola zwěriny skerje z genetiku, jedna so pola čłowjeka wo princip “indirektnje reciprocity”. To woznamjenja, zo zasadžuje so čłowjek tež za tych, kiž njesu jeho přiwuzni. Tež cuzym so pomha. Při tym njeje wažne, hač móže so potřebny pomocy pozdžišo pola pomocnika rewanšować.

Na zakładze prawidła “Ja pomham tebi a ty pomhaš druhemu abo druhi pomha mi” móže solidarna zhromadnosć nastać, w kotrež wšitycy profituja. Wuměnenje je, zo so wšitycy na prawidła džerža. Egoistiske zadžerženje, kotrež je na wosobinske lěpšiny wusměrjene, zniči tajki system. Čorne wowcy - egoistow - pak maš wšudže. Čłonojo solidarneje zhromadnosće dyrbja kmani być, parazitow spóznać a sej tutech spomjatkować, zo njebychu so w přichodže wot nich znjewužiwać dali. K tomu su wysoke kognitiwne zamóžnosće trěbne. Nimo toho dyrbja so tute nazhonjenja druhim rečnje sposrědkować. Čłowjek je jenički žiwoch, kiž tute zamóžnosće ma.

Empatija a altruizm stej herbstwje, kotrež zaručitej socialne, mjezsobne žiwjenje. Ale tež egoizm je so nam do kolebki položil. Njesebičnosć a žadosć za swójskej lěpšinu konkurěrujetej mjezsobu. Je pak tež stajnje prašenje wobstejnosćow, kotra kajkosć so přesadži. Wobswět, w kotrymž smy žiwi, spěchuje abo haći wuwicu tuteju kajkosćow.

Kultiwěruje so woprawdže jenož hišće egoizm? Dohlad do stawiznow pokaza, zo ludžo hižo stajnje egoizma dla skoržachu. Aristoteles pytaše hižo za wurunanjom mjez egoizmom a altruizmom a namaka je - w sprawnosći. Hač do džensnišeho wumjetuja sej najwšelakoriše towaršnostne skupiny mjezsobu bjezskónčny egoizm. We woprawdžitosći pak dožiwjamy woboje, egoizm a altruizm. Džeń a wjace ludži džěla čestnohamtsce a angažuje so za lěpši

swět. Woni so jenož wo druhich njestaraja, ale wojuja tež wo to, zo chudoba na swěće woteběra a zo móža wjace ludži čłowjekahódne žiwjenje wjesć.

1: wjeselo měć	5: so kwalifikować
2: so z druhimi generacijemi zetkać	6: sej nahladnosť a wliw zdobyć
3: socialne kontakty pěstować	7: powołansce postupić
4: so za towaršnosť zasadzić	8: sej pjenjezy přizasłužić

žórło: po <http://gruenealte.de/?s=Freiwilligen>; staw: 17.10.2017

95 Frank Schirmacher, žurnalist a sobuwudawaćel nowiny „Frankfurter Allgemeine Zeitung“, wuda nowu knihu z titulom „Ego. Das Spiel des Lebens“, w kotrejž rozjasnja, kak so wšitcy manipulujemy a čehodla egoizm, njedowěra a strach naše žiwjenje postajeja. Finančna kriza poslednich lět da awtorej nastork, wo našej towaršności a jeje hódnotach rozmyslować a rešeršować. Wuslědki su wostrózbjace a pokazuja dramatiske wuwice. W towaršności, w kotrejž stanje so wšitko z „wikami“, nastanje atmosfera egoizma a njedowěry. Wšitcy so wusprawnuja pod motom: „Mysla - li druzy wo nami hubjene, činju to runje tak.“ Zwotkel pak wuwice pochadza, hdy a čehodla so z egoistami stachmy?

105 Schirmacher zhladuje na stawizny kapitalizma, zo by swoju tezu potwjerdził. Logika sebičnosti wuwi so před 60 lětami w myslenskich fabrikach „Zymneje wójny“ jako napřećiwny naćisk ke komunizmej. Militarisća a ekonomojo stworichu moderneho „homo economicus“, egoistiske stworjenje, kotrež je jenož na docpěće swójskich zaměrow wusměrjene. Po historiskich podawkach lěta 1989 so tutón model přesadzi: „Bjez toho, zo to pytnychmy, zwužiwachu sej ekonomojo dušinu powahu moderneho čłowjeka za sebje.“ Fyzikarjo a matematikarjo pytachu sej po zakónčenju „Zymneje wójny“ nowe powołanske perspektiwy a namakachu je na Wall Street. Jich kompjuterowe programy wobknježa z tutoho časa sem swětowe hospodarstwo. Čłowjekoj njewikuja wjace mjez sobu, ale z mašinami. 110 Tohodla tikota „ego - awtomat“ we wutrobje našich systemow.

Wo dalewobstaće swójskeje specije dyrbi so čłowjestwo starosćić. Jelizo čłowjek dale tak sebičnje pokłady přirody zwužiwa, zhubja potomnicy zakłady žiwjenja.

115 Bjez ludži, kotřiž njehladajo na swoje lěpšiny njesebičnje džělaja, njeby było solidarneje zhromadnosće. Kóždy sam za sebje rozsudzi, kak swoje žiwjenje wjedže - hač bóle jako egoist abo altruist.

žórło:

po www.planet-wissen.de/gesellschaft/psychologie/egoismus; staw: 15.12.2015

po www.zeit.de/angebote/buchtipps/schirmacher/index; staw: 17.10.2017

Korektna ortografija a gramatika w I. dźělu hódnoćitej so z maksimalnje 2 dypkomaj.

nadawk 1

Markěrujće w teksće městno, w kotrymž podadža so přikłady za altruistiske zadźerženje čłowjeka.

markěrowanska barba:

za nadawk 2 docpějome dypki: 1

nadawk 2

Citujće z teksta sadu, w kotrejž so zwurazni, zo je egoizm zdźědžena kajkosć.

za nadawk 3 docpějome dypki: 1

nadawk 3

Rozjasniće rozdźěl mjez egoistom a altruistom ze swójskimi słowami.

za nadawk 1 docpějome dypki: 2

nadawk 4

Podajće z teksta štyri fakty wo lěpšinach za čłowjeka, hdyž so wo druhich stara.

za nadawk 4 docpějome dypki: 4

nadawk 5

Wupisajće podrjadnje zestajanu sadu ze zawodowacej konjunkciju we wotrězku linkow 96 do 106.

za nadawk 5 docpějome dypki: 1

nadawk 6

Wuhódnoće diagram k motiwam čestnohamtskeho dźěla. Wotwodźujće konkluzije.

za nadawk 6 docpějome dypki: 5

nadawk 7

Njehladajo na swoje lěpšiny je wjele šulerkow a šulerjow z čłonom w sportowym towarstwje, chórje abo rejoyanskej skupinje. Wuprajće a wopodstatniće swoje měnjenje k čestnohamtskemu skutkowanju a podajće lěpšiny, kiž čłowjek z toho ma.

za nadawk 7 docpějome dypki: 4

II. džěl – wólbny džěl: produkcija teksta

za wólbny džěl docpějome dypki: 30

Wam předležitej **tři temy** na wuběr.

Rozsudźće so za **jednu** temu a wobjednajće ju.

Tema 1

Bajka

Běše raz mała žona, kotraž džěše po próšnym pólnym pućiku. Wona bě po zdaću jara stara, ale běžeše lochce, a jeje posměwk runaše so tomu młodeje holcy.

Při stulenej postawje na kromje puća wona pozasta a pohlada na nju dele. Postawa, kotraž sedžeše w próše puća, zdaše so jej nimale bjez ćěla. Dopominaše na ćmowy přikryw z čłowječimi konturami. Mała žona schili so k postawje a woprašo so: „Štó sy?“

Dwě nimale mortweje wóčce na nju pohladnyštej. ...

žórto: po Katolski posoł, Serbska čiščernja Budyšin, 02.01.2005, str. 3

Napisajće k wuchadnemu tekstej bajku.

Tema 2

Nutřkowy monolog

Sedžu w swojej najlubšej kofejowni a dzeržu skedźbliwje w ruce šalku z horcym capuccinom. W mjechkim kožanym křesle sedžo wobkedźbuj u njenapadnje swoju wokolinu. Kofejownja je nimale poľna a wokoľo mje so bachta a směje. Džěle rozmoľwow klinča mi we wušomaj, tola je to jeno njewažne zynćenje, tak monotonje kaž w pćoľkowym koľcu. Drěmam w přijomnej ćopľoće a w swětle pozľoćanych lampow. Špihele na scěnje pokazuja blida a křesla, ludźi, kabaty na lanach, swěćniki a lampy, špihele na napřeciwnej scěnje njenapadnych pinčnikow a pinčnicy w swojej uniformje. Wonja za kofejowymi bunami, za šokolodu, za ludźimi. [...] Hľuboko we mni njenamakam měra. Sedžu tu a ...

žorľo: po Aleni Belkotec: Zadźiwanje, z: Paternoster 7, LND, 1. nakľad 2016, str. 19

Zamysľiće so do situacije ja - powědarja.

Napisajće nutřkowy monolog, w kotrymž předstajće, čehodla wosoba w kofejowni sedži a što ju k rozmysľowanjam pohnuwa.

Tema 3

Baseň

„Huba“

Hdyž je huba hišće mała,
kajkaž je so kóždom dała,
hubčička so mjenuje,
kaž mjez ludom znate je.

Lěta zańdu, čłowjek rosće,
rozčehnje so do dołhosće,
a tež hubka minje so:
Huba ma nětk wobličo.

Poprawom wěc njeje strašna,
jeli maš dosć dobroh wašnja,
bohužel pak z wulkosću
zlóstne huby narostu.

Tajke potom tu na swěće
stajnje wjedu wulke řeče,
křiwdža, hanja, šćipaja
wboho sobučłowjeka.

[...]

Jurij Wuješ

žórło: wurězk z Serbska poezija 10: Jurij Wuješ, LND, 1. nakład 1981, Budyšin, str. 26

Awtor powěda w basni wo hubje a změnje jeje woznama při wuwicu wot džěsća k dorosćenemu.

Spřistupńće sej baseň přepytujo.

Rozestajće so ze symboliku huby a wotkryjće zdobom podatu charakteristiku čłowjeka.

Rozjasniće, kotry wuznam ma w teksće zapoložena problematika za Was.